

10. VÝZKUM BÝVALÉHO MĚSTSKÉHO HŘBITOVA V ROKYCANECH

Kristýna Farkašová - Josef Hložek - Petr Menšík

10.1. Výzkum novodobých hřbitovů

Vývoj a podoba hřbitovních areálů v 19. a 20. století je dokumentována obsáhlou písemnou evidencí, stavebními plány, obrazovými prameny a pro nejmłodší období také pamětí současných komunit. Již první poznatky získané při výzkumech v prostoru dnešních městských hřbitovů v Rokycanech (viz níže) a ve Střibře (*Nenutil - Rak - Friedl - Funk - Hložek - Marková - Menšík - Netolický 2011*), realizovaných v roce 2011, ukázaly, že studium hmotných památek přináší nové poznatky, odlišné od výpovědi dalších druhů pramenů, které jsou s nimi v některých případech dokonce v rozporu.

10.2. Historický vývoj hřbitova v Rokycanech

Renesanční kostel Nejsvětější Trojice v Rokycanech byl vystavěn v první třetině 17. století (k problematice založení srov. *Podlaha 1900*, 114; *Smolík 1993*, 5; *Hofman 1998*, 3-4) v prostoru někdejšího předpolí Plzeňské brány, mimo zástavbu soudobé městské aglomerace. Součástí rozšiřující se městské zástavby se stal kostel s přilehlým hřbitovem až v průběhu 19. a na počátku 20. století. Hřbitov přiléhající ke kostelu vstupuje do písemné evidence v roce 1677, kdy je zmiňován ve zprávě děkana Ladislava Flosina. V roce 1740 byl hřbitov oběhnán zdí (*Hofman 1995*, 10). Po zrušení hřbitova u děkanského kostela Panny Marie Sněžné i u kostela sv. Petra a Pavla na Pražském předměstí se v roce 1784 stal tento prostor jediným městským hřbitovem (např. *Rozum 1997*, 4; *Hofman*

1998, 6). O jeho zrušení se uvažovalo již na konci 2. světové války (např. *Rozum 1997, 5*), bylo ovšem realizováno až výrazně později. Z vyhlášky Městského národního výboru v Rokycanech ze dne 25. srpna 1966 vyplývá, že hřbitov měl být zrušen k 1. lednu 1967 (*Jordán 1997, 5*). Pronajímatelům hrobových míst vyhláška o zrušení hřbitova ukládala povinnost odstranění veškerého hrobového vybavení a uren z jednotlivých hrobových míst. Do 30. června 1967 pak měly být ze hřbitova odstraněny urny a další součásti hrobového vybavení. V této souvislosti se předpokládala také exhumace tělesných ostatků z prostoru hřbitova. Ze zápisu Odboru školství a kultury v Rokycanech ze dne 23. dubna 1975 je však zřejmé, že se práce spojené s rušením hřbitova protahovaly. V souvislosti s rušením hřbitova a jeho transformací v městský park je však nutné na tomto místě také připomenout význam opakovaných snah tehdejších pracovníků Městského národního výboru v Rokycanech o zachování hodnotných náhrobků a dalších součástí hrobového vybavení, majícího umělecko-historické a výtvarné kvality. Neméně významné a v mnoha ohledech ojedinělé pak byly snahy o koncepční průřezové zachování náhrobků datovaných do 18. a 19. století, i některých z náhrobků pocházejících z období nedlouho před zrušením hřbitova, které vykazovaly vyšší úroveň výtvarného zpracování. Dalším záměrem bylo zachování náhrobků významných osobností Rokycan i kvalitně provedených hřbitovních bran. Vybrané náhrobky měly být součástí nově plánovaných parkových úprav tohoto prostoru.

10.3. Terénní výzkum v trase inženýrských sítí

V průběhu realizace zemních prací souvisejících s odvodněním kostela Nejsvětější Trojice a pokládkou inženýrských sítí v areálu někdejšího hřbitova bylo plánováno vyhloubení výkopu o hloubce 0,6 m a šířce 0,4 m po obvodu kostela, který by diagonálně prořezal značnou část prostoru vymezeného z části již zaniklou hřbitovní zdí. Bylo zřejmé, že výkopy tak poruší zrušená hrobová místa. Po odstranění asfaltových povrchů v okolí kostela bylo zachyceno hlinité souvrství lokálně kontaminované jemnou stavební sutí a příměsí drobnějších kamenů a úlomků cihel a střešní krytiny obsahující ojedinělé fragmenty lidských kostí.

Překvapivým nálezem bylo pět hrobek zděných z cihel, v několika případech uvnitř omítnutých, překrytých železnými deskami, které obsahovaly lidské ostatky. V případě hrobky dochované v prostoru centrálního hřbitovního kříže se jednalo o doposud nenarušenou hrobovou situaci obsahující severojižně orientovaný skelet dospělého jedince uložený v poloze na zádech. Dobře dochované kosterní pozůstatky byly překryty stále poměrně kompaktními prkny pocházejícími z dřevěné rakve. Ve čtyřech případech pak byly odkryty pozůstatky velmi kvalitních dřevěných rakví obsahujících

ještě plechové, částečně prosklené vnitřní schránky, ve kterých byly uloženy ostatky dospělých jedinců. Rakve s ostatky byly orientovány taktéž ve směru sever - jih, a to zejména s ohledem na situování hrobek po obvodu kostela Nejsvětější Trojice. S ohledem na absenci nadzemního označení hrobových míst nebyla možná bližší identifikace uložených těl. Vzhledem k předpokladu provedení exhumací v době rušení hřbitova tak byl odkryv těchto situací určitým překvapením. Dokumentace dochovaných hrobových kontextů však přinesla další významné poznatky.

Zaměřili jsme se na úpravy pohřbů datovatelných do první třetiny 20. století, které indikovalo několik kvalitativně odlišných úrovní. První představoval pohřeb uložený do hrobky situované severovýchodně od centrálního hřbitovního kříže a jeden z hrobů uložených podél severní strany kostela Nejsvětější Trojice. V těchto případech byly tělesné ostatky uloženy do kvalitní dřevěné rakve. Hrobová výbava pak byla doplněna o drobný, špatně dochovaný dřevěný krucifix.

V případě hrobek uložených podél severní strany kostela byla do čtyř dřevěných rakví vložena dnes narušená plechová, částečně prosklená vnitřní schránka, do které byly uloženy ostatky pohřbených jedinců. Tyto hroby však vykazovaly výrazné stopy starších narušení pocházejících z doby rušení hřbitova. Odkryté hrobky nesly stopy po minimálně částečném otevření, při němž došlo k porušení dřevěných rakví i vnitřních plechových schránek. I přes značné poškození byly zjištěny další dřevěné křížky o velikosti 20-30 cm s ukřížovaným Kristem, které mohly původně představovat aplikace pocházející z vík dřevěných rakví. Druhou možností je vložení těchto křížků do rakví, podobně jako dřevěných korálků pocházejících z růženců (souhrnně k této problematice např. *Králíková 2004*). V jednom případě byla zaznamenána také přítomnost osobního šperku v podobě snubního prstenu s vyrytým datem 15. 4. 1854. Veškeré artefakty byly společně s tělesnými ostatky předány k pietnímu uložení v prostoru stávajícího městského hřbitova v Rokycanech.

Zcela neočekávaným zjištěním ovšem bylo narušení hrobů doprovázené poškozením uložených rakví. Ve všech třech hrobech odkrytých podél severní strany kostela Nejsvětější Trojice byly nalezeny chaoticky naskládané kosterní ostatky dalších jedinců ve zcela neanatomické poloze, které potvrzují předpoklad druhotného uložení ostatků pocházejících z dalších rušených hrobů bez zjevných snah o vyzvednutí a uložení na nově zřízeném městském hřbitově. Po druhotném uložení dalších ostatků byly hrobky s rakvemi vykazující znaky ne zcela jednoznačně interpretovatelných manipulací opět překryty železnými deskami a zahrnuty zeminou. Povrch byl následně parkově upraven.

Terénní výzkum tak doložil, že z prostoru někdejšího městského hřbitova byly odstraněny nadzemní části hrobového vybavení, ovšem alespoň

část do té doby nenarušených kvalitnějších hrobek posloužila nejspíše v době rušení hřbitova jako úložiště dalších ostatků, bez zjevné snahy o jejich pietní exhumaci. Další hrobky pak byly ušetřeny narušení a po odstranění jejich nadzemních částí upadla jejich existence v zapomnění.

10.4. Fitzova hrobka

Dalším objektem, kterému byla věnována pozornost v rámci úprav areálu bývalého městského hřbitova, představuje Fitzova hrobka, která se svou podobou řadí do kontextu vídeňské secese a je spojována s Ottou Wagnerem. V hrobce byli uloženi tři příslušníci významné rodiny rokycanských průmyslníků - Johann, Mathylda a Hugo Fitzovi. Hrobka představuje trojdílný objekt vystavěný z cihel a železných nosníků. Vstupní původně bíle omítaná prostora s křížem z černé leštěné žuly a postavou Krista je osvětlována malými okny v kopuli vyzděné z cihel. Cihlami byly na několika místech vyzděny výplně polí konstrukce z železných nosníků. Pravá i levá strana vstupní prostory je vyplněna železným rámem, do kterého jsou vloženy připravené mramorové nápisové desky, které uzavíraly jednotlivé komory pro uložení rakví. V případě komor s uloženými pohřby došlo také k zazdění otvorů krytých nápisovými deskami cihlovou zazdívkou. Podlaha vstupní prostory hrobky byla původně pokryta dnes chybějící mozaikovou dlažbou. Fasádu tvořilo omítané cihlové zdivo doplněné o obdélná pole tvořená světlými keramickými obklady. V současné době je hrobka v důsledku dlouhodobého zatékání srážkové vody a vandalizmu v havarijním stavu.

V souvislosti s rekonstrukcí hrobky, která se nacházela v havarijním stavu, byla provedena exhumace těl všech tří v hrobce uložených příslušníků Fitzovy rodiny. S ohledem na možné riziko poškození nápisových desek jednotlivých pohřebních komor bylo zvoleno jejich otevření odstraněním svrchních krycích železných plátů, tvořících horizontální dělení interiéru hrobky napravo i nalevo od centrální vstupní prostory. Železné desky, které tvořily vymezení jednotlivých úrovní pro uložení celkem dvanácti rakví, spočívaly na korozi postižených železných nosnících, kotvených v obvodovém cihlovém zdivu hrobky, které bylo na vnitřním líci omítnuto vápennou omítkou.

Po odstranění železných plátů, překrývajících levou část hrobky, bylo možné provedení dokumentace kvalitních stříbrošedých, patrně zinkalových rakví Matyldy a Johanna Fitzových. Nejlépe byla dochována rakev Johanna Fitze, ve které bylo jeho tělo převezeno z Vídně k uložení do rodinné hrobky. V ní byla rakev uložena v levé části (levá polovina střední úrovně). Mohutná rakev byla po obvodu v několika úrovních zdobena lisovanými florálními motivy opatřenými zlatým nátěrem. Víko rakve bylo opatřeno ple-

chovou aplikací v podobě kříže s postavou Krista, na kterou v podélné i příčné ose navazovaly další plastické florální motivy. Poškození vykazovalo pouze dno rakve, kde vzniklo několik drobných otvorů v důsledku procesu postupné dekompozice těla ovlivněné specifickými podmínkami kovové rakve, uložené v dutém prostoru hrobky.

V pravé polovině střední části levé poloviny hrobky byla uložena patrně zinkalová rakev Mathyldy Fitzové, která byla na bocích zdobena liso- vanými florálními a plastickými motivy a plastickou plechovou aplikací v podobě rozvilin připevněnou ke spodní hraně víka, rovněž původně opatřenou zlacením evokujícím nátěrem. Spodní část rakve je opatřena třemi páry železných, korozi postižených úchytů. Na víku rakve se nacházela ple- chová aplikace kříže s Kristem. Obě rakve spočívaly na krátkých profilovaných podnožích. Součástí výbavy pohřbu byly také pozůstatky přeho- zu, které se dochovaly v podobě několika rozpadajících se fragmentů na spodní polovině rakve. Rakev byla v době pohřbu uložena do komory společně s palmovou ra- tolestí, jejíž pozůstatky byly nalezeny podél severní stěny hrobky. Je možné předpokládat, že rakev Matyldy Fitzové, patrně domácí provenience, mohla být vyrobena z méně kvalitního materiálu, neboť v důsledku rozkladných procesů bylo silně poškozeno její dno. Část tělesných ostatků tak spočívala již v době otevření hrobky na spodních krycích deskách komory.

V interiéru obou komor, oddělených železným nosníkem, byly nale- zeny vyřezávané dřevěné kříže s Kristem připevněné původně k východní stěně hrobky. Spodní poloviny obou rakví byly vyplněny sušeným rákosem. Bližší hodnocení těl nebylo provedeno v důsledku nemožnosti otevření obou rakví bez reálné hrozby nenávratného poškození. S ohledem na jejich jinak velmi dobrý stav dochování a umělecko-historickou hodnotu byly tělesné ostatky Johanna a Matyldy Fitzových pietně vyjmuty narušenými dny rakví a uloženy na současném městském hřbitově. Vlastní rakve se stanou po prove- dení konzervace opět součástí vybavení zrekonstruované hrobky s možností jejich prezentace veřejnosti.

V pravé části hrobky, přestože měla, podobně jako její levá část, kapacitu šesti rakví, byly uloženy pouze ostatky Hugo Fitze. Pravá část hrob- ky vykazovala mírné stavební odlišnosti, zejména v podobě oddělení prostředních dvou komor cihlovou příčkou. Rakev, vyrobená opět nejspíše ze zinkalu, však byla, na rozdíl od předešlých dvou rakví, výrazně poškozena (zejm. spodní část rakve). Kov vykazoval v důsledku pokročilé degradace bělavé zabarvení a rozpadal se na drobné amorfní fragmenty a hrudky. Jen o málo lépe bylo dochováno víko rakve, které se však při jakékoliv manipula- ci zcela rozpadalo. Zachování rakve tak nebylo prakticky možné. Stav docho- vání rakve však umožnil alespoň zběžné hodnocení ostatků, které ještě vyka- zovaly nemalý podíl měkkých tkání, zejména ve střední části trupu. Hugo byl uložen do rakve v kvalitním vlněném obleku a krátkém kabátu původně

nejspíše tmavě hnědé barvy a nejspíše černém plášti. Na rukou, které svíraly dřevěný křížek opatřený na koncích mosazným kováním, měl bílé hedvábné rukavice. Ostatky byly přemístěny na městský hřbitov k pietnímu uložení.

Rodina Johanna Fritze

Johann Fritz narozený 3. července 1834 v Moravském Berouně byl nejstarším z pěti dětí báňského technika, což předurčilo jeho budoucí povolání. Po dokončení studií pracoval v různých funkcích v uhelných dolech v Moravské Ostravě, později jako hofmistr v Padochově. V té době, 28. srpna 1861, se oženil s Mathyldou, dceru místního horního ředitele a spolumasitele dolu. Postupně se jim narodily čtyři děti, syn Hugo (16. června 1862) a dcery Emma (25. listopadu 1863) a Johanna (6. května 1866) a Anna (18. října 1871; *Hradilová 2006*, 141). V roce 1868 byl Johann Fitz jmenován báňským ředitelem mirošovských dolů a rodina se přestěhovala do Rokycan. Fitz význaně přispěl k rozvoji těžby a průmyslu, a to nejen v západních Čechách. Roku 1880 zvolili podílníci Johana Fitze prezidentem těžářstva „Victoria Steinkohlen-gewerkschaft“, které vzniklo v roce 1877 a vlastnilo důlní míry a šachty v okolí Manětína, a Fitz zde zastupoval mirošovský podnik. Na počátku 80. let zakoupilo mirošovské těžářstvo od knížete Fürstenberga a hraběte Clam-Martinice důlní míry v kladenském revíru. V letech 1885–1887 byl v blízkosti Libušína otevřen důl Jan, pojmenovaný po horním řediteli Johannu Fitzovi. Ten se také zasloužil o založení Schoellerova dolu v letech 1899–1902. V roce 1897 byl mirošovský těžební podnik transformován v akciovou společnost „Miröschau - Libuschin - Schwadowitzer Steinkohlenbergbau Actiengesellschaft“ se sídlem společnosti ve Vídni, jehož centrální ředitelství se nacházela v Brně a Rokycanech, kde byl ředitelem jmenován Johann Fitz. V lednu roku 1900 jej ve funkci vystřídal jeho syn Hugo, který se oženil v roce 1889 s o sedm let mladší dcerou hoteliéra a někdejšího starosty Mariánských Lázní Helenou Krohovou. Po svatbě zakoupil mirošovský velkostatek a zámek, který nechal zrekonstruovat a přestěhoval se do něho s manželkou v roce 1897. Dne 26. ledna 1900 však náhle zemřel v důsledku akutního zánětu pobřišnice. Po jeho smrti odprodala Helena hospodářské budovy a zámek hraběti Bedřichu Schönbornovi. Jejich manželství zůstalo bezdětné (*Hradilová 2006*, 151–154).

V roce 1901 bylo ředitelství společnosti v Rokycanech zrušeno a veškerá agenda byla předána do Brna. V roce 1904 skončila také pro vyčerpání ložisek těžba v mirošovských dolech (*Hradilová 2006*, 141–148). Rozsáhlé podnikatelské aktivity Johanna Fritze se projevíly také v oblasti těžby a zpracování kaolinu, zejména v okolí Dnešic a Horní Břízy, kde založil a téměř dvacet let provozoval kaolínový a šamotový závod. Spolufinancoval několik důlních podniků a podílel se na jejich řízení. Byl také dlouholetým aktivním členem Obchodní a živnostenské komory v Plzni, patřil

k podporovatelům a mecenášům různých institucí a bohatě přispíval na dobročinné účely. Za své podnikatelské aktivity i dobročinnou činnost byl obchodní a živnostenskou komorou navržen a u příležitosti císařových narozenin v roce 1896 dekorován rytířským křížem Řádu Františka Josefa I. Na jeho počest po něm byla v Mirošově pojmenována městská čtvrť Janov. Johann Fitz byl jmenován čestným občanem Mirošova a Moravského Berouna (*Hradilová 2006*, 148-151).

Fitzova žena Mathylda zemřela 21. 10. 1902. Její ostatky byly uloženy do rodinné hrobky v Rokycanech, kde již v té době spočívaly ostatky jejich syna Huga. Johann Fritz zemřel po těžké operaci na zápal plic 1. března 1906 ve Vídni. Poslední rozloučení proběhlo nejdříve ve Vídni, poté došlo k převezení jeho ostatků do Rokycan, kde byly pohřbeny do rodinné hrobky na hřbitově u kostela Nejsvětější Trojice. Významného pohřbu se zúčastnili místní obyvatelé Rokycan a přilehlého okolí, mimo jiné vedení okolních báňských úřadů, představitelé městské i okresní samosprávy, obchodní komory, vojska, ale i zaměstnanci z Fitzových podniků. Pohřeb celebroidal zdejší děkan Eduard Raus (*Hradilová 2006*, 155). Mimo rodinnou hrobku byly uloženy ostatky Stefana Fitze, správcem koksovny v Rokycanech. Stefan Fitz spáchal 31. května 1897 v důsledku vážné, patrně nevyлéčitelné nemoci, sebevraždu. Jeho hrob se nacházel v u hřbitovní zdi v jihozápadní části hřbitova v blízkosti objektu márnice (*Rozum 1997*, 92).

Obr. 53. Rokycany. Výkopy související s odvodněním kostela Nejsvětější Trojice a pokládkou inženýrských sítí (foto J. Hložek).

Obr. 54. Rokycany. Hrobka narušená patrně v době rušení hřbitova při severní straně kostela Nejsvětější Trojice (foto J. Hložek).

Obr. 55. Rokycany. Doposud nenarušená hrobka dochovaná v prostoru centrálního hřbitovního kříže (foto P. Menšík).

Obr. 56. Rokycany. Hrobka narušená patrně v době rušení hřbitova při severní straně kostela Nejsvětější Trojice (foto P. Menšík).

Obr. 57. Rokycany. Hrobka rodiny Fitzovy (foto J. Hložek).

Obr. 58. Rokycany. Interiér hrobky rodiny Fitzovy (foto J. Hložek).

Obr. 59. Rokycany. Interiér hrobky rodiny Fitzovy, detail pohřevších komor Johanna a Mathyly Fitzových (foto J. Hložek).

Obr. 60. Rokycany. Interiér hrobky rodiny Fitzových, nahoře rakev Johanna Fitze, dole rakev Mathyldy Fitzové (foto J. Hložek).

Obr. 61. Rokycany. Detail rakve Mathyldy Fitzové (foto J. Hložek).

Obr. 62. Rokycany. Pozůstatky kovové rakve a tělesné ostatky Hugo Fitze (foto. J. Hložek).